

Ulaş Başar Gezgin: Bizans'ın tarihinde İstanbul'un Ermeni Hükümdarları

Posted on 01/10/2026

12 Eylül'ün hemen sonrasında standard bir eğitim almış bir kuşaktanım. Gerçi bizden sonra müfredat çok daha kötüledi. Aldığım eğitimde bir Halikarnas Balıkçısı ya da bir Azra Erhat tadında bu topraklarının halklarının tarihini öğrenmek gibi bir hedef nadiren güdüldü. İşte bundandır Bizans Tarihi bilmiyor oluşumuz. Müfredat bizi Tarkan-Malkoçoğlu çizgisinden öte bir noktaya taşımıyordu.

O zamanlar da bugünkü gibi, üniversiteye giriş sınavlarının stresiyle alternatif tarih okumalarına zaman ayıracak durumda değildik. Bizim kuşağımız Ermenileri, Rumları ve Kürtleri -serde muhaliflik varsa- sonradan kendi çabasıyla okumuş ve anlamaya çalışmış bir kuşaktır. Bu nedenledir ki, Türkiye'de büyüyen birçok Ermeni çocuğuna Ermeni oldukları öğrenildiğinde sorulan klasik soruyu çocukluğumuzda biz de sormuş olabilirdik: "Peki Türkiye'ye ne zaman geldiniz?" Çocuk saflığıyla sorulan bu soru, 'öteki'ni yaralıyor ve aynı zamanda cehaletimizi açığa vuruyordu. Onlar Anadolu'nun yerli halkıydı, ama biz bunun bilincinde bile değildik.

Yıllar yılları kovaladı. Öğrendik ki Ermenileri Rumlara karşı 'makbul Hıristiyan' olarak destekleyen Fatih Sultan Mehmet imiş. Ermeni dinsel inanışına patriklik statüsü veren ve Bursa'dan İstanbul'a, bir Rum kilisesine taşıtan da o. Bu, Ermenilerin İstanbul'a göçünün Fatih'le başladığını düşündürüyor. Oysa bu düşünce, Türklerin 1453'ten önce İstanbul'da olmadığı düşüncesi gibi yanlış. Bizans ordusunda birçok Müslüman Türk ve Müslüman olmayan Türk boyu paralı asker olarak savaşıyor. Alparslan'ın eniştesi bile Bizans Sarayı'na bağlı. Aynı biçimde, Bizans'ın Hazar Türkü kökenli bir hükümdarı da vardı: IV. Leo Hazar.

Bizans'ın tarihinde, Ermeni kökenli tam 11 tane hükümdar var. Bunlar, sırasıyla Heraklius (610-641), Mezezius (668-669), Filippikos Bardanes (Vardan, 711-713), Artabasdos (741/742-743), V. Leo (813-820), 1. Basileos (867-886), Kristofer Lekapenos (921-931), Konstantin Lekapenos (924-945), Stefen Lekapenos (924-945), I. Romanos (920-944), ve I. İoannis Çimiskes (969-976).

Heraklius (610-641)

575'te doğmuş 641'de ölmüş olan imparator Heraklius, bir isyanla tahta geçiyor. Yunanca'yı resmi dil yapan imparator olarak biliniyor. Sasanilerin İstanbul kuşatmasını bastırıyor, Persleri Anadolu'dan sürüyor. Ancak güçsüz düşen Sasani İmparatorluğu İslam Devleti'nce yıkılınca Anadolu ve Mezopotamya'da büyük toprak kayıpları oluyor. Ailesi Kapadokyalı bir Ermeni ailesi. Babası Bizans Ordusu generali.

Mezezius (668-669)

İmparator Mezezius, Ermeni kökenli bir general. 622'de doğup 669'da ölüyor. Önceki imparatorun oğlu tarafından öldürülüyor.

Filippikos Bardanes (711-713)

713 yılında ölen imparatorun adı, çok yaygın bir Ermenice ad olan Vardan'dan geliyor. Babası bir Bergama Ermenisi. Vardan Hazar Türkleriyle işbirliği yaparak bir isyanla tahtı ele geçiriyor. Kısa süren hükümdarlığında doğuda Emeviler ve batıda Bulgarlarla savaşıyor. Sonunda kendi askerleri isyan edip imparatoru kör ediyor. O dönem, en yaygın cezalandırma ve itibarsızlaştırma yöntemlerinden biri bu. Aynı yıl hayatını kaybediyor.

Artabasdos (741/742-743)

Artabasdos, Bizans İmparatorluğu'nun bir parçası olan Ermenistan Eyaleti'ne atanan Ermeni vali. Bu bölgenin başkenti Amasya ve Pontus'u, bugünkü Anadolu'yu ve Kapadokya bölgesinin bir bölümünü kapsıyor. Bir diğer valiyle işbirliği yaparak imparatoru devirip tahta çıkıyor. Bu süreçte halk desteğine de sahip. Kısa süren hükümdarlığı, tahtını elinden aldığı önceki hükümdarın Anadolu'da ordusunu toplayıp İstanbul'u ele geçirmesiyle son buluyor. Bardanes için olduğu gibi, Artabasdos da kör ediliyor. Son yıllarını bugünkü Kariye Manastırı'nda (Müzesi'nde) geçiriyor.

V. Leo (813-820)

V. Leo, 'Ermeni' lakaplı. Bizans Ordusu'nda generalken imparatoru tahttan indirip kendisi tahta çıkıyor. Hükümdarlığı aynı kendisinin yaptığı gibi, bir generalinin onu tahttan indirip kendini imparator ilan etmesiyle sona eriyor. Eski silah arkadaşı olan generali tutuklatıyor, o da imparatora bir suikast timi gönderiyor. 775'te doğup 820'de ölen hükümdarın ölüsü gömülmemiş. Ailesi İstanbul Adaları'na gönderiliyor. 4 oğlu hadım ediliyor.

I. Basileos (867-886)

II. Basileos'un kökenleri tartışmalı. Ermeni tarihçilere göre imparator Muş kökenli. 811 Makedonya doğumlu olan 1. Basileos 886'da ölüyor.

Kristofer Lekapenos (921-931)

I. Romanos'un oğlu olan Kristofer Lekapenos hakkında bugüne pek fazla bilgi kalmamış, ancak babasının Ermeni olması dolayısıyla, Bizans'ın Ermeni hükümdarlarından biri olarak biliniyor.

Konstantin Lekapenos (924-945)

Konstantin, Ermeni hükümdar I. Romanos'un oğullarından bir diğeri. Abisi Stefen'le babasını deviriyorlar. Ancak daha sonra kendisi de devriliyor. Önce Bozcaada'ya, sonra Semadirek Adası'na sürgüne gönderiliyor, adadan kaçmaya çalışırken öldürülüyor.

Stefen Lekapenos (924-945)

Stefen, Ermeni hükümdar I. Romanos'un oğullarından bir diğeri. Yaşam öyküsü, kardeşi Konstantin'inkiyle aşağı yukarı aynı. Ancak o Semadirek'te ölmüyor. Çeşitli adalardaki hapisanelerde tutulduktan sonra en son Midilli Adası'nda kalıyor, orada ölüyor.

I. Romanos (920-944)

I. Romanos, Bizans Donanması'nın Ermeni komutanı. 870'de Malatya-Adıyaman civarlarında doğuyor. Babası köylü. Kendisi gibi Ermeni olan Bizans hükümdarı I. Basileos'un Divriği'deki bir çatışmada hayatını kurtardığı için ödüllendiriliyor. Eğitimli bir insan değil, denizi olmayan bir bölgede büyüdüğü düşünülürse Donanma komutanı olması dikkat çekici. Kızını imparatorla evlendirmesi dolayısıyla tahtta hak sahibi oluyor. Zamanla adım adım tahta yükseliyor.

Üç oğlu Kristofer, Stefen ve Konstantin'i eş-imparator ilan ediyor. Ülkeyi birlikte yönetiyorlar. Romanos'un iktidarı, diğer birçok imparator için geçerli olduğu gibi,

Bulgarlarla savaş ve Doğu'da Abbasi istilacılara karşı mücadeleyle geçiyor. Romanos'un büyük oğlu ölünce diğer iki oğlu babalarının tahtı eniştelere (önceki imparator, kızkardeşlerinin kocası) vermesinden korkuyorlar. Babalarını tahttan indirip İstanbul Adaları'na sürgüne gönderiyorlar. Orada rahip olarak yaşıyor. Fakat İstanbul halkı bu iki hain kardeşe karşı ayaklanıyor ve enişteyi tahta geçiriyor. Romanos, Bugün İstanbul'da Beyazıt Meydanı yakınlarında Bodrum Camii olarak bilinen yapıyı inşa ettiriyor, cenazesi diğer aile üyeleriyle birlikte oraya gömülüyor. Romanos'un bir oğlu daha var, o da patrik. Bir de evlilik dışı bir çocuğu var, o da çeşitli imparatorların emrinde uzun yıllar bakanlık yapmış.

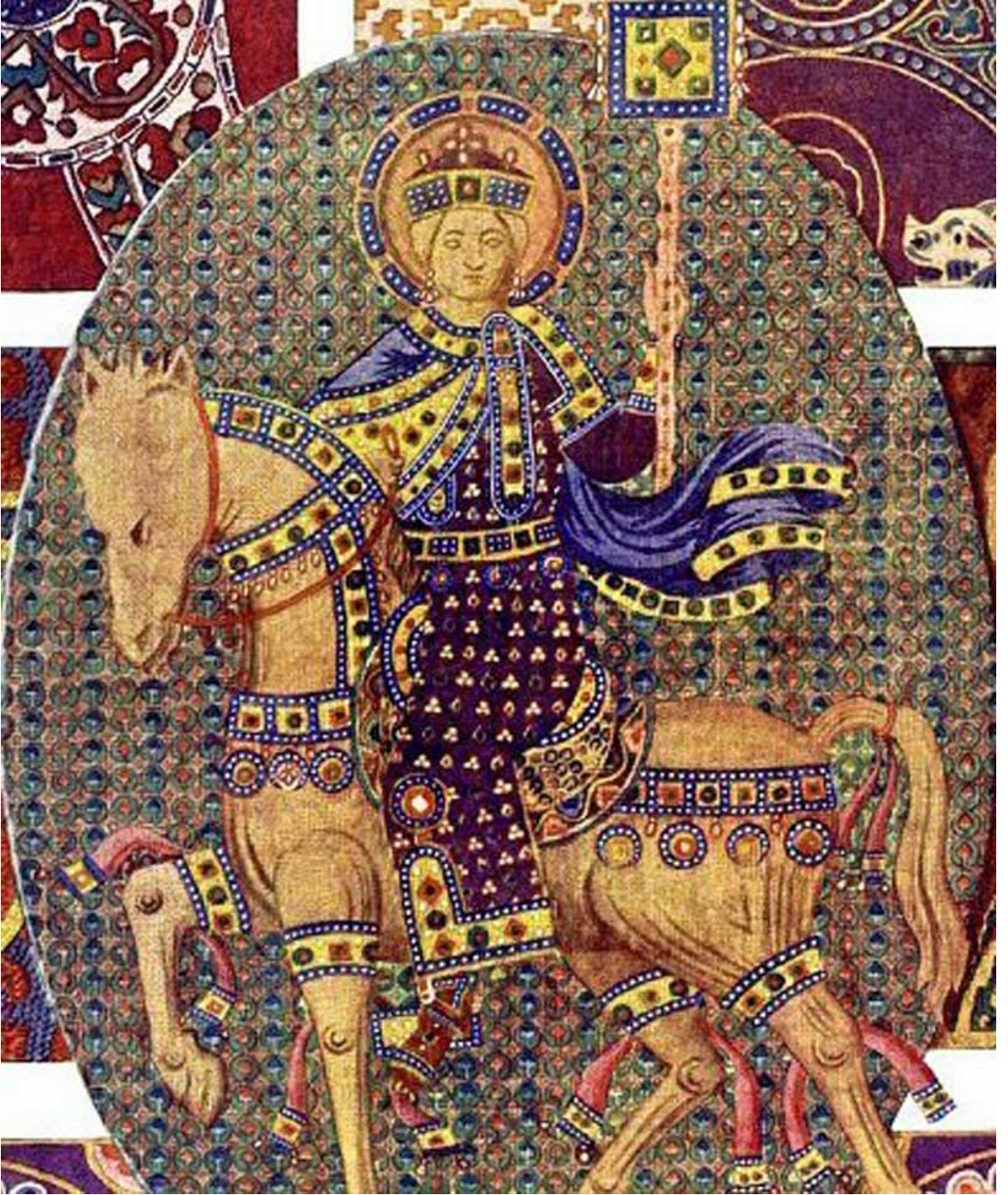
I. İoannis Çimiskes (969-976)

İstanbul'un Ermeni hükümdarları içinde en ilginç Çimiskes. O aynı zamanda Fatih Sultan Mehmet'ten çok önce, Müslüman akınlarında kaybedilen topraklardan Batı'ya doğru Ermeni göçünün bir örneği. Çimiskes, yetiştirdiği Bizans generalleriyle ünlü bir Ermeni göçmen aileden geliyor.

Gurgen ailesinden olan Tokat doğumlu İoannis Kurkuas, Bizans'ın kaybettiği toprakları yeniden almasını sağlayarak, Alparslan'ın gelişinden bir yüzyıl önce, Bizans'a bir altın yüzyıl yaşatıyor. I. Romanos'un destekleyicilerinden. Malatya'yı, Erzurum'u, Urfa'yı, Bitlis'i, Ahlat'ı, Malazgirt'i ve Yukarı Fırat bölgesini Abbasilerden geri alıyor. Bölgede irili ufaklı Ermeni krallıkları var, bunlar Abbasilerle anlaşma imzalamış, Halife'ye vergi veriyorlar. Bizans'ın bölgeye geri gelmesiyle bu kez Bizans'ın koruması altına giriyorlar. Bizans ordusunun bir diğer Ermeni generali, Çimiskes'in dedesi ve İoannis Kurkuas'ın kardeşi olan Teofilos Kurkuas.

I. İoannis Çimiskes de dedesi gibi bir Bizans generali. Ermeni kökenli olan ikinci adının nereden geldiği tartışmalı; ancak Dersim'in Çemişgezek ilçesinin adının imparatorlardan

geldiği biliniyor. 925'te Kapadokya Ermenisi bir aileye doğuyor. Annesi, geleceğin Bizans hükümdarının kızkardeşi. Çimiskes genç yaşında, Bizans'ın bir parçası olan Ermenistan Eyaleti'nin komutanı oluyor. Bu eyalet o dönemde Bizans ile Abbasi İmparatorluğu arasında bir tampon bölge ya da serhat niteliğinde. Burada imparator olan dayısıyla akınlara çıkıyor. Birçok şehri geri alıyorlar. Fakat daha sonra dayısı yetkilerini elinden alınca, dayısına cephe alıyor ve bir prensesle evlendikten sonra tahtı ele geçiriyor. Batı'da ve Doğu'da büyük fetihler yapıyor. Suriye'nin büyük bir bölümünü ele geçiriyor, Bulgaristan'ı Bizans topraklarına katıyor. İstanbul'da cenazesinin gömüldüğü kilise, günümüze kalmamış. Ancak 19. yüzyıla kadar Osmanlı'da Arslan Hane olarak biliniyor, Aya Sofya'nın 200 m. güneyindeymiş. Bugün adı, Çemişgezek ilçesinde, bir de, Selanik'in ikinci en işlek caddelerinden birinde (Tsimiski Caddesi) yaşıyor. Adının Selanik'te bir caddeye verilmesi, Balkan Savaşı'nın en kritik zamanlarında, 1913'te, Bulgaristan'ı ilhak eden Bizans imparatoru olarak bilindiği için verilmiş.

Burada saydığımız imparatorlar dışında, Bizans'ta orduda ve sivil bürokraside üst düzey roller oynamış birçok Ermeni var: Bizans komutanlarından Ermeni Jan, Bizans generali Ermeni Manuel, İtalya valisi Ermeni İshak, 989 büyük depreminden zarar görmüş olan Ayasofya'yı onaran Tiridates, Rum Ortodoks Patriği 7. Jan, ansiklopedi yazarı ve çevirmen Theodore Daphnopates, tarihçi Bizanslı Faustus ilk akla gelenler. Muş Ermenisi bir aile Bizans sarayında bir dönem çok etkili oluyor. Muş'u Bizans'a satıp karşılığında Bizans'tan geniş araziler alıyorlar. Ancak Ermenilerin Bizans'ta en çok, üst rütbeli askerler olarak öne çıktığını görüyoruz.

Özetlersek, İstanbul'da Ermenilerin varlığı, sanılandan daha eski. I. Romanos'un ve aile üyelerinin cenazelerinin gömüldüğü bugünkü Bodrum Camii ise o günlerden bir simge. Bizans Ordusu'nda ayrıca çokça Müslüman, Yahudi ve Hristiyan Türk paralı asker vardı. Fakat bunların komutan düzeyinde olduğunu görmüyoruz. Yine de, bu bilgi, İstanbul'un Türkler için 1453'te açıldığı biçimindeki resmi tezi sorgulayacak bir nitelikte. Ermeniler de Türkler de sanılandan çok önce İstanbul'dalardı.

Kaynak: bianet.org